

УДК 339.56

Шуба Т.П.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу та менеджменту ЗЕД
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна***Колосовська О.Д.***студентка економічного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна***Онщенко В.С.***студентка економічного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

МІНІМІЗАЦІЯ РИЗИКІВ ПІД ЧАС ВЕДЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

MINIMIZATION OF RISKS OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY BY UKRAINIAN ENTERPRISES

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено сутність та особливості ведення зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) українськими підприємствами. Проаналізовано динаміку основних показників та сучасний стан ЗЕД України. Виявлено основні види ризиків, що виникають під час ведення ЗЕД, та виокремлено особливі види ризиків, що стосуються саме українських підприємств, що здійснюють ЗЕД. Наведено основні заходи для мінімізації ризиків, з якими зіштовхуються українські підприємства під час ведення ЗЕД. Розроблено рекомендації щодо здійснення зовнішньої торгівлі суб'єктами господарювання в Україні.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, підприємство, інвестиції, ризик, управління ризиками, мінімізація ризиків.

АННОТАЦИЯ

В статье освещены сущность и особенности ведения внешнеэкономической деятельности (ВЭД) украинскими предприятиями. Проанализированы динамика основных показателей и современное состояние ВЭД Украины. Выявлены основные виды рисков, возникающих при ведении ВЭД, и выделены особые виды рисков, касающихся именно украинских предприятий, осуществляющих ВЭД. Приведены основные меры по минимизации рисков, с которыми сталкиваются украинские предприятия при ведении ВЭД. Разработаны рекомендации по осуществлению внешней торговли субъектами хозяйствования в Украине.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, экспорт, импорт, предприятие, инвестиции, риск, управление рисками, минимизация рисков.

ANNOTATION

The article analyzes the nature and characteristics of foreign activities (FEA) by Ukrainian company. There is the analysis the dynamics of key indicators and current state of foreign trade of Ukraine, the basic types of risks that arise in the conduct of economic activity, and specific types of risks specifically related to Ukrainian enterprises engaged in foreign trade. The basic measures to minimize the risks faced by Ukrainian enterprises in the conduct of foreign trade are proposed. The recommendations on the implementation of foreign trade by business entities in Ukraine have been developed.

Keywords: foreign economic activity, export, import, enterprise, investment, risk, risk management, minimization of risks.

Постановка проблеми. У час стрімкого розвитку економіки вихід українських підприємств на зовнішні ринки є необхідним та очевидним. Та сьогодні економіка України

характеризується високою ризиконасиченістю, що зумовлено різними факторами, які впливають на діяльність вітчизняних виробників: позиціонуванням на міжнародному ринку, ефективністю співпраці з іноземними підприємствами, можливістю залучення іноземного інвестування та ін.

Безперечно, підприємницька діяльність будь-якого роду, а особливо ЗЕД, пов'язана з певними економічними небезпеками. Суб'єкти господарювання здійснюють свою підприємницьку діяльність на власний ризик. Від швидкості та ефективності дій керівників компаній стосовно виявлення ними підприємницького ризику ЗЕД, оцінки його наслідків та управління ним залежать величина прибутковості та рівень фінансової стійкості самого суб'єкта господарювання, а також його репутація на міжнародному ринку.

Зважаючи на розширення в Україні кількості суб'єктів підприємницької діяльності, що займаються ЗЕД, особливої актуальності набуває розроблення заходів управління ризиками підприємства, що виникають під час здійснення зовнішньоекономічних операцій, адже це дасть змогу усунути негативні наслідки зовнішніх та внутрішніх факторів функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ризиків у ЗЕД та проблеми, що пов'язані з управлінням та виявленням заходів щодо їх мінімізації, розглядають у своїх працях вчені-економісти: О.П. Гребельник, М.І. Дідіківський [3], Н.М. Тюріна, Н.С. Карвацка [5] висвітлюють питання зовнішньоекономічної діяльності та її ведення на підприємствах; А.П. Румянцев, Н.С. Румянцева [4], М.Д. Пазуха [6], В.Й. Плис та ін. розглядають ризики з погляду загальних положень ЗЕД та основ її ведення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте поряд з уже відомими дослідженнями, що стосуються теми

ризиків і методів їх усунення в зовнішньоекономічній діяльності, майже відсутня та нерозкрита тема особливостей мінімізації ризиків саме для українських підприємств. Також важливе врахування сучасного стану ЗЕД в Україні, виділення закономірностей та причин зміни динаміки та структури показників, що дає змогу обрати найбільш доцільні методи мінімізації ризиків та уникнення збитків.

Мета статті полягає у виявленні ризиків та розробленні заходів їх усунення або зменшення під час ведення зовнішньоекономічної діяльності українськими підприємствами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішньоекономічна діяльність відіграє важливу роль у всій міжнародній діяльності України. ЗЕД здійснюється у різних формах та має різні види реалізації, що здійснюється на декількох рівнях. В основі ЗЕД лежить зовнішня торгівля товарами, послугами, роботами, інформацією та результатами інтелектуальної діяльності. Комерційна діяльність на зовнішньому ринку істотно відрізняється від подібної діяльності всередині країни.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», під поняттям ЗЕД подається діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [1].

Таким чином, можемо визначити ЗЕД як сукупність методів та засобів суб'єктів господарської діяльності торговельно-економічного, науково-технічного співробітництва, валютно-фінансових і кредитних відносин з іноземними державами.

Зовнішньоекономічна діяльність в Україні відрізняється деякою двоякістю. З одного боку, Україна є активним експортером та імпортером товарів на іноземні ринки, з іншого – галузь ЗЕД в Україні налічує низку проблем, пов'язаних із кризою в країні: втратою півострова Крим, військовими діями на сході країни, інфляцією та іншими негативними тенденціями в економіці. Всі ці фактори призвели до труднощів ведення зовнішньоекономічної діяльності.

Аналізуючи розвиток та сучасне становище ЗЕД України, отримано таку динаміку основних макроекономічних показників за останні 10 років (табл. 1).

За даними, наведеними в таблиці, бачимо, що зовнішньоторговельний оборот у 2015 р. сягнув найнижчої позначки за останні 10 років та становив 89,2 млрд. дол. США, проте в 2016 р. спостерігаємо його незначний ріст, що зумовлений лише за рахунок збільшення імпорту на 3,7% порівняно з 2015 р. Однак на тлі різкого скорочення зовнішньої торгівлі товарами і послугами з 2014 р. простежується позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу України, але порівняно з 2015 р. унаслідок скорочення експорту в 2016 р. на 4,1% позитивне сальдо зменшилося на 3,6 млрд. дол. США.

При цьому падіння зовнішньоторговельного обороту порівняно з минулим роком становило 28,6%, більший розрив (41,1%) спостерігався лише в 2009 р., що було викликано світовою фінансовою кризою.

Динаміка експорту та імпорту представлена на графіку (рис. 1).

Виходячи з отриманих результатів, можна відзначити, що в 2009 р. в Україні мав негативні показники абсолютний ланцюговий приріст експорту та імпорту. У 2010 р. показники абсолютного приросту експорту та імпорту стабілізувалися. Але починаючи з 2012 р. негативна тенденція спаду оновилася. Так, показники експорту та імпорту України в 2015 р. майже досягли кризового рівня 2009 р., проте в 2016 р. спостерігаємо поліпшення основних показників ЗЕД.

Зовнішньоекономічна діяльність підприємств характеризується цілим комплексом різноманітних показників, важливими серед яких є надходження іноземних інвестицій в економіку як в окремі регіони, так і в державу в цілому.

Обсяг залучених із початку інвестування прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України має негативну динаміку та лише в 2016 р. незначне збільшення показників, що зображено на рис. 2.

До десятки основних країн-інвесторів, на які припадає 83,0% загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр – 11 744,9 млн. дол., Нідерланди – 5 610,7 млн. дол., Німеччина – 5 414,3 млн. дол., Російська Федерація – 3 392,1 млн. дол., Австрія – 2 402,4 млн. дол., Велика Британія – 1 852,5 млн. дол., Віргінські Острови (Брит.) – 1 798,9 млн. дол., Франція – 1 528,1 млн. дол., Швейцарія – 1 364,2 млн. дол. та Італія – 972,4 млн. дол.

Таблиця 1

Основні показники ЗЕД України за 2007–2016 рр.

№ п/п	Показники	Од. виміру	Роки									
			2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
A	B	D	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Експорт	Млрд дол. США	58,3	78,7	49,3	63,2	82,1	82,3	78,1	64,1	46,6	44,9
2	Імпорт		65,7	92,0	50,6	66,2	88,9	91,4	84,6	60,8	42,6	45,5
3	Зовнішньоторговельний оборт		124,0	170,7	99,9	129,4	171,0	173,7	162,7	124,9	89,2	89,4
4	Сальдо		-7,4	-13,3	-1,3	-3,0	-6,8	-9,1	-6,5	3,3	4,0	0,4

Джерело: розроблено авторами за даними [2]

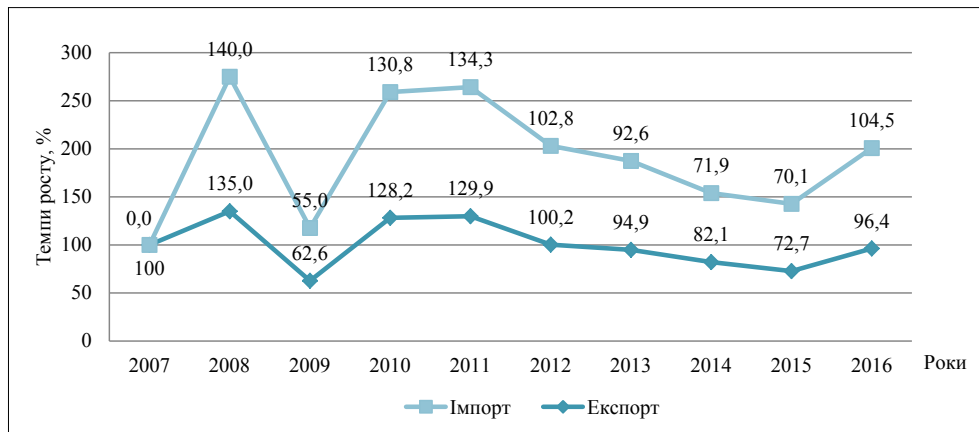

Рис. 1. Динаміка показників експорту та імпорту України за 2006–2015 рр., %
Джерело: розроблено авторами за даними [2]

Рис. 2. Іноземні інвестиції до зовнішньоекономічної діяльності України за 2011–2016 рр., млрд. дол. США

Джерело: побудовано авторами за даними [2]

Через припинення більшості економічних відносин із Росією Україна втратила одного з іноземних партнерів, що призвело до необхідності перебудовування традиційної структури експорту та імпорту, з більшим акцентом на країни ЄС. Згідно з даними митниці [2], за січень-лютий 2016 р. частка експорту України в країни ЄС становила близько 45%, а в країні СНД – тільки 12%. Таким чином, експорт України в країни ЄС за січень-лютий 2016 р. зріс на 1,8% порівняно з аналогічним періодом минулого року. Але цього недостатньо для компенсації втрати ринку СНД. У результаті загальне падіння експорту України за січень-лютий 2016 р. становило 21% порівняно з аналогічним періодом минулого року. Якщо тенденція триватиме, то за підсумками поточного року падіння експорту України може бути аналогічно минулому року, що може викликати дефіцит валюти, проблеми із завантаженням українських підприємств і зростанням безробіття.

Саме цьому необхідне розроблення засобів для зменшення ризиків для підприємств під час зовнішньоекономічної діяльності. Система засобів мінімізації ризиків допоможе не тільки

розвитку зовнішньоекономічних відносин українських підприємств, а й підвищить позитивну динаміку розвитку української економіки.

Діяльність фірм, компаній, підприємств у всіх її аспектах пов'язана з багатьма труднощами і критичними станами. Самі принципи, що становлять основу підприємництва, і зокрема свободу вибору виду діяльності і самостійність в управлінні, є причинами виникнення ризику під час функціонування господарських суб'єктів. Цей ризик існує об'єктивно, незалежно від того, усвідомлюється він чи ні, і проявляється в усіх видах діяльності підприємства.

Всі ризики підприємницької діяльності посилюються з виходом підприємства на іноземний ринок, адже роль зовнішнього середовища значно зростає. У зв'язку із цим для економіки України, яка вступає в повноправні міжнародні відносини, проблема ризиків у зовнішньоекономічній діяльності зараз стоїть як ніколи актуально.

Досвід розвинених в економічному відношенні країн показує, що ефективно проводити зовнішньоекономічну діяльність без аналізу та протидії ризикам неможливо. Ігнорування

ризиків може загальмувати як розвиток безпосереднього підприємства, так і економіки всієї країни.

Безпосередньо під час проведення експортних та імпорتنих операцій, укладання договорів та інших видів зовнішньоекономічної діяльності підприємства можуть зустрічатися з багатьма формами ризиків, такими як ризик неналежного виконання пунктів міжнародного контракту, валютний ризик та ін.

Існують різні класифікації ризиків як у цілому, так і ризиків ЗЕД зокрема. У ЗЕД ризики можуть бути загальними й операційними, що належать до конкретного типу зовнішньоекономічної операції.

Ризики, які будуть виникати при цьому, залежать від багатьох об'єктивних причин, що відображають закони розвитку світової економіки. Назвемо основні з них (рис. 3).

Безпосередньо для України сьогодні на розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств вирішальний вплив має низка негативних факторів:

- несприятлива кон'юнктура на ключових для України світових ринках;
- збереження елементів дискримінації українських експортерів за кордоном, застосування методів обмежувальної ділової практики;
- низький світовий рейтинг надійності України для кредитів та інвестицій, що стримує використання іноземних фінансових

ресурсів для розвитку експортного потенціалу країни;

- норми українського законодавства, які закріплюють відповідальність постачальника за недоброякісну продукцію, не відповідають принципам, що прийняті в міжнародній практиці;

- перерозподіл фінансових потоків і активів;
- коливання світових валют і сировинних цін;

- нестабільність курсу національної валюти;
- загострення проблем у торгово-економічних і політичних відносинах із Росією;

- нераціональна структура вітчизняного експорту, в якому домінують сировина та продукція з низьким рівнем переробки;

- низька конкурентоспроможність українських товарів і послуг;

- нарощування фінансових зобов'язань через несвоєчасні розрахунки українських підприємств з іноземними партнерами.

Для успішного існування в умовах ринкової економіки підприємцю необхідно впровадження технічних нововведень і сміливі, нетривіальні дії, а це підсилює ризик, тому необхідно правильно оцінювати ступінь ризику і вміти управляти ризиком, щоб домогтися більш ефективних результатів на ринку.

Ризик-менеджмент являє собою систему управління ризиком і економічними (фінансовими) відносинами, що виникають у процесі

Торгові бар'єри	• Мита - акцизний податок на імпорتنі товари.
Фіксовані валютні курси	• Наявність достатніх резервів у країні. Випадкове виникнення дефіцитів або активів платіжного балансу.
Вільно плаваючі валютні курси	• Досі існують вагомі аргументи на користь стабільних валютних курсів.
Нетарифні бар'єри	• Система ліцензування, створення завищених стандартів якості і безпеки продукції або просто бюрократична заборона в митних процедурах.
Імпорتنі квоти	• Встановлюються максимальні обсяги товарів, які можуть бути імпортовані за певний період часу.
Лібералізація зовнішньоекономічної діяльності	• Світова економіка може досягти більш ефективного розміщення ресурсів і більш високого рівня матеріального добробуту країн-учасниць.
Умови зовнішньоекономічної діяльності	• Обмін товарами залежить від співвідношення світового попиту на ці товари і пропозиції.

Рис. 3. Причини виникнення ризиків під час здійснення ЗЕД

Джерело: складено авторами за [3; 4]

цього управління, включаючи стратегію і тактику управління ризиком.

Управління ризиками включає в себе чотири основні процеси (рис. 4).

Ідентифікація ризиків – це початкова стадія управління ризиками, що полягає у виявленні та описі ризиків, вірогідність виникнення яких під час реалізації проекту є досить значною.

Етап аналізу полягає в оцінці ризиків. На цьому кроці визначається ймовірність ризиків і збитків, які вони можуть завдати, межі ризиків. Далі відбувається групування ризиків за важливістю, виділяються ті, що потребують найбільшої уваги протягом реалізації проекту.

На етапі планування розробляються заходи щодо запобігання ризикам і усунення їх наслідків, якщо вони все ж відбудуться. Проводиться опис дій з реагування та нейтралізації ризиків, визначаються відповідні за це особи.

На етапі контролю проводиться моніторинг виявлених ризиків, упроваджуються планово-попереджувальні заходи. За раціонально побудованої системи контролю підприємство заздалегідь здобуває інформацію щодо виникнення ризиків та можливостей їх уникнення.

Для того щоб уникнути впливу певних ризиків, використовуються різноманітні методи. Головний аспект мінімізації ризиків у зовнішньоекономічній діяльності – це контроль та стеження за вірогідністю ризиків, що не пов'язані безпосередньо з підприємством та викликаються зовнішнім середовищем.

Можна виділити такі групи методів, спрямованих на зменшення можливих збитків підприємства, спричинених ризиками (рис. 5).

Страховання – один із найпоширеніших методів зниження збитків від ризику. Це процес формування фонду відкладених ресурсів, призначених для компенсації збитку від негативного впливу очікуваного ризику, тобто це передача певних ризиків страховій компанії. Мета страхування ризику – захист від негативних фінансових наслідків через несприятливі події.

Українські підприємці можуть використовувати страхування, формуючи резервний фонд, відрахування в який устанавлюються на меншому рівні, ніж сума можливих збитків, що може значно зменшити негативний фінансовий ефект від ризиків під час ведення зовнішньое-

Рис. 5. Групи методів мінімізації ризиків зовнішньоекономічної діяльності

Джерело: складено авторами за [5; 6]

кономічної діяльності. Страховання не є єдиним методом мінімізації ризиків, який може бути доречним для українських підприємців. Для управління ризиками, пов'язаними з падінням цін на біржові товари, фондові цінності, а також несприятливим падінням курсу валют, широко застосовуються різні методи хеджування.

Хеджування – відкриття угод на одному ринку для компенсації впливу цінових ризиків рівною, але протилежної позиції на іншому ринку. В умовах української економіки хеджування може проводитися для страхування ризиків зміни цін ф'ючерсних договорів та інших контрактів шляхом укладання угод на термінових ринках.

Окрім того, галузь зовнішньоекономічної діяльності пов'язана з низкою ризиків кредитно-фінансових відносин, що регулюються та мінімізуються низкою окремих методів. Серед них:

- застосування безвідкличного підтвердженого документарного акредитива під час розрахунків за поставку товару;
- використання банківських гарантій (наприклад, авалювання перекладних векселів – тратт та ін.).

До пріоритетних джерел фінансового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств, що сприяють зниженню ризиків підприємств, належать такі (рис. 6).

Також під час ведення зовнішньоекономічної діяльності українськими підприємствами може бути певна невизначеність щодо здатності постачальника доставити товари за кордон в

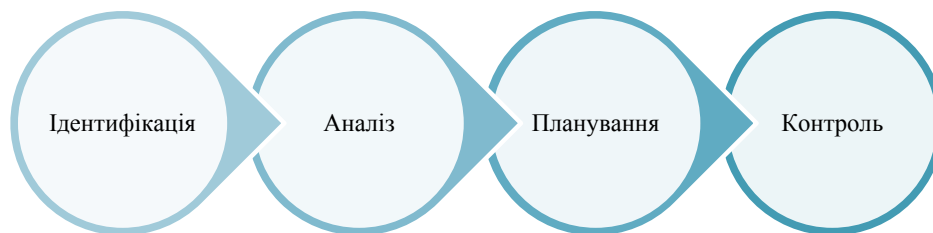

Рис. 4. Етапи управління ризиками на підприємстві

Джерело: складено авторами за [5]

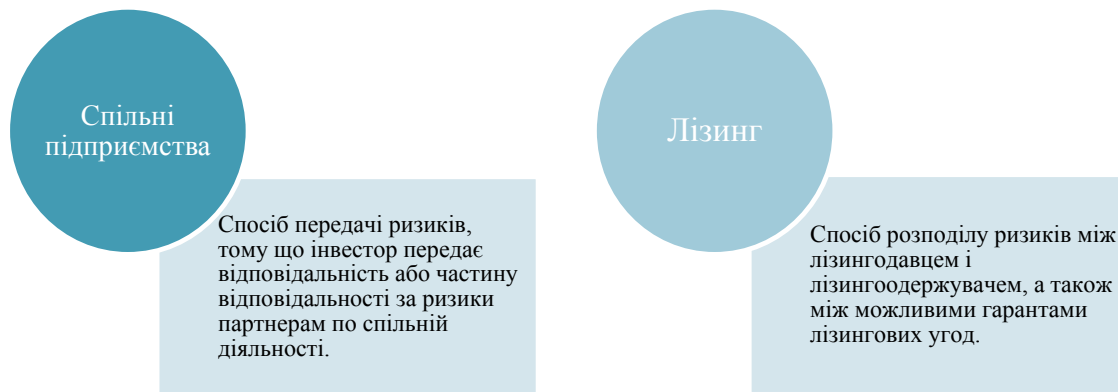

Рис. 6. Джерела фінансового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств

Джерело: складено авторами за [5; 6]

строк і в рамках бюджету. Методом зниження цього ризику є диверсифікація ланцюжка поставок за рахунок розподілу замовлень між декількома постачальниками. Крім того, українські підприємства можуть працювати з постачальниками, які розподілені в кількох країнах або регіонах, щоб зменшити ризик виникнення непередбачених проблем, таких як проблеми з погодою. Цей метод найкраще підходить для великих компаній, які мають достатньо ресурсів і персоналу для обробки детальної інформації щодо постачань. Малі підприємства можуть бути в змозі використати аналогічний підхід, проте за наявності відповідної системи заходів, яка включає наявність резервного постачальника для кожного існуючого.

Такі методи можуть бути прийняті кожним підприємством, що може значно зменшити потенційні ризики ведення зовнішньоекономічної діяльності українськими підприємствами.

Висновки. Під час ведення зовнішньоекономічної діяльності українськими підприємствами може з'являтися низка проблем, таких як: торгові бар'єри, фіксовані валютні курси, вільно плаваючі валютні курси, нетарифні бар'єри, імпорتنі квоти, лібералізація зовнішньоекономічної діяльності, умови зовнішньоекономічної діяльності.

Варто зазначити, що Україна нині знаходиться у досить скрутному становищі з економічного погляду, що негативно впливає на динаміку зовнішньоекономічної діяльності підприємницького сектору. Варто враховувати, що застосування методів, напрямів та інструментів управління зовнішньоекономічними ризиками підприємств

ґрунтується на системному (комплексному) підході, який дає змогу розкрити характер системних протиріч, виявити складний взаємозв'язок підсистем зовнішньоекономічного регулювання ризиків підприємницької діяльності, структури зовнішніх ризиків та джерел їх виникнення.

Використовуючи наведені вище методи з мінімізації ризиків, українські підприємства зможуть активніше брати участь у міжнародних економічних відносинах, що призведе до сприятливого ефекту для української економіки у цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 № 959-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/>.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
3. Дідківський М.І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : [підручник] / М.І. Дідківський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.if.ua/>.
4. Румянцев А.П. Зовнішньоекономічна діяльність : [навч. посіб.] / А.П. Румянцев, Н.С. Румянцева ; 2-е вид., перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.
5. Тюріна Н.М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства / Н.М. Тюріна, Н.С. Карвацка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.if.ua/>.
6. Пазуха М.Д. Зовнішньоекономічна діяльність (загальні положення) / М.Д. Пазуха. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 230 с.
7. Гребельник О.П. Основи зовнішньоекономічної діяльності : [підручник] / О.П. Гребельник. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 384 с.